

OSMANLI ŐAIRLERİNİN “ARUZ TASARRUFLARI” VE ARAŞTIRMACILARIN GEREKSİZ MÜDAHLELERİ

İ. Hakkı AKSOYAK*

ÖZET

Aruz vezni Arapların icadı olup Farslara, Farslardan da Osmanlılara geçmiştir. Aruz vezniyle günümüzde de kullanılan kurallar- kısa hece, uzun hece, med hece, imale ve zihaf da- Arap ve Fars Edebiyatı kaynaklarından aktarılmıştır. Osmanlı Őairleri aruzu uygularken acaba aruz kusuruna ilişkin kurallara harfiyen uymuŐlar mıdır? Yoksa teorik bilgileri yanında uygulamaya ilişkin tercih veya tasarruflarda bulunmuŐlar mıdır? Bu makalede yukarıdaki soruların yanıtları araştırmacıların aruz kusurlarını metne uygulayamamalarından ve gereksiz müdahalelerinden kaynaklanan hatalar, müstensihler hakkındaki önyargılar ve vezin hatası bulunduğu düşünölen beyitler ile ilgili çözüm önerileri başlıkları altında aranacaktır.

Anahtar Kelimeler: Aruz vezni, Divan Edebiyatı, Fars Edebiyatı

OTTOMAN POETS' ARUZ METER CHOICES FOR USE AND UNNECESSARY INTERVENTIONS OF THE RESEARCHERS

ABSTRACT

Aruz meter was an invention of Arabs. Persians took this system and adapted it to their own language. After relations with Persians Ottomans began to use it according to the rules of the Ottoman language which was composed of Arabic, Persian and Turkish. The rules applied even today related to Aruz meter, like short syllables, long syllables, “med”, “imale” and “zihaf” were transferred to Ottomans from Arabic and Persian literature sources. Did the Ottoman poets strictly obey the rules of Aruz faults when they applied them to their

* Prof. Dr., Gazi Üniversitesi, FEF, BeŐevler/ANKARA.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/6 Fall 2008*

own poems or did they choose to use some practical changes according to their wills?

In this proceeding the answers to these questions are presented under these titles: “The faults arising from the researchers who can’t apply the Aruz faults to the texts and who intervene unnecessarily to the texts”, “Prejudices about the copyists”, “The verses that are thought to have meter defects and solution suggestions about them”.

Key Words: Aruz meter, Divan Literature, Persian Literature.

Gelibolulu Mustafa Âlî’nin *Mecmau’l-bahreyn* adlı eserinde kendini ikinci Hâfız olarak gördüğünü ifade eden Farsça şöyle bir beyit bulunuyor:

[mefâilün feilâtün mefâilün feilün]

Be-nazm Hâfız-ı **dev vo mem** (devvmem) be-nesr ey Âlî

Felek ne-bendeğiyem Hâce-i cihân endâht

[Ey Âlî. nazımla ikinci Hâfız’ım, nesirle feleğe kul değilim Hâce-i Cihân (Necmeddîn Gîlânî’ye) ım.]

Beytin ilk dizesinde vezin çıkmıyor. Âlî’nin Divan nüshalarını geçirirken ilk dizedeki vezin sorunu konusunda başka alternatifler aramamıza rağmen bir sonuç alamadık. Şairin veya müstensihin hata yapmadığını var sayarak vezin gereği dizedeki bazı sözcüklerdeki hecelerin olduğundan az okunup okunmayacağını denedik. İlk dizede hece sayısını üç heceli “**dev-vo-mem**” sözcüğünün “**devv-mem**” biçiminde iki heceli sayılması halinde veznin çıkması mümkün olmaktadır. Aruz veznini anlatan Türkçe kaynaklar, üç hecenin şartlara göre iki hece okunabileceğinden söz etmiyor.

Veznin çıkmadığı durumlarda ulama, imale ve zihaf yapılabileceğini biliyoruz. Bu temel kuralların yanında dize sonlarındaki heceler ünlü ile de bitse kapalı hece kabul edilir; Edrine, Edrine; gülistân, gülsitân; İskender, Sikender; İsmail, Simail; İstanbul, Sitanbul; kimesne, kimsene gibi kimi sözcüklerin iç seslerinde yer değişikliği yapılabilir; var, yok, aç ... gibi Türkçe sözcükler imale yapılarak medli hece şekline dönüştürülebilir. Uzun ünlüden sonra

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic*

Volume 3/6 Fall 2008

nun ile biten hece med almaz. Hemze ve ayın ünsüzleri vezne göre ünlü veya ünsüz sayılabilir (ünsüz sayıldığında gerekirse medli okunabilir); havz, havuz; çeşm, çeşim; bezm, bezim ... örneklerinde görüldüğü gibi tek heceli sözcükler ünlü türemesi ile iki heceye çıkarılabilir. ...

Gelibolulu Mustafa Âli'nin beytinin veznini bulurken “üç heceden oluşan bir sözcüğün vezin gereği iki hece okunabilmesi” özetlediğimiz aruz kuralları içinde bulunmamaktadır. O halde hece sayısına göre vezni çıkmayan kimi yerlerde var olan aruz kurallarının yanısıra başka tasarruflar bulunabilir mi? Bu amaçla basılı divanları ve kimi tezleri gözden geçirerek vezni çıkmayan beyitleri yeniden değerlendirdik. Vezni tutmayan kimi beyitlerde, yukarıda sayılan kuralların dışında hece sayılarını değiştirerek, aslında veznin çıktığını fark ettik. Bununla birlikte veznin bulunmasında en önemli engelin genellikle araştırmacıların metne bilinçsiz bir biçimde müdahaleleri olduğunu da tespit ettik. Bu bakımdan asıl konumuz olan “aruz tasarrufları” na geçmeden “aruz veznini uygulamadaki sorunlar” dan kısaca söz etmek yerinde olacaktır.

I. Vezin uygulamalarındaki sorunlar:

A. Müstensihler bir nüshayı ne kadar hatalı yazabilir?

Müstensih Türkçe, Farsça ve Arapça imlâ kuralları ile İslâmiyetten önceki döneme ait “eydür, kangısı, idügin” gibi kullanımdan düşmüş sözcükleri akıllarında tutarak eser kopya eden kişilere denir.

Müstensihin amacı, metni mümkün olduğu kadar hatasız ve eksiksiz tamamlayarak yaptığı işin karşılığını almaktır. Müstensihler istinsahı tek başına da yapabilir; ya da metni görmeden birinin okuduğu metni yazıya geçirebilir. İstinsah bittikten sonra kopya edilen nüshayı yaşıyorsa şairine göstermek veya müellif hayatta değilse zamanının bir âlimine kontrol ettirmek gelenektendir.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic*

Volume 3/6 Fall 2008

Müstensihler muhtemelen ne gibi hatalar yapabilir? Mantık olarak müstensihler, kopya ettiği metni eksik veya fazla yazabilirler. Farsça terkipleri göstermek için metne fazladan “ye” ekleyebilirler. Bazen de noktaları koymayı unutabilirler. Biz XVI. yüzyıl şairi Fuzulî'nin kâtipler/müstensihlerin imlâ yanlışlıklarının dile getirdiği dörtlüğü başka bir açıdan yorumlamak istiyoruz.

Kalem olsun eli ol kâtib-i bed-tahrîrün
Ki fesâd-ı rakamı, sûr'umuzu şûr eyler
Gâh bir harf sükûtiyle kılur nâdiri nâr
Gâh bir nokta kusûrıyla göz'ü kûr eyler

Bu dörtlüğün ilk plandaki yorumuyla Fuzulî kâtipler/müstensihlerin imlâ yanlışlarından yakınmaktadır. Fuzulî'nin şikâyet ettiği imlâ hataları kâtiplerin, “sûr”u “şûr”, “göz”ü “kûr” yazmalarıdır. Aslında Fuzulî bir anlamda müstensihlerin eski yazıdaki noktaları koymada harfleri eksik yazmada konusundaki özensizliğinden söz ediyor. Fuzulîye göre müstensihler, harflerin gövdelerini yazmaktadırlar; ancak bazen nokta ekleyerek bazen de harfi hiç yazmayarak kelimenin anlamını tersine çevirmektedirler. Fuzulî'nin verdiği bu örnekler, herhangi bir metinde noktaları unutulmuş olsa bile, eski yazı uzmanının metni okumasında engel oluşturmaz.

Metin çevirilerinde veznin çıkmaması halinde imlâdan şikâyet edilir ve müstensih suçlu bulunur. Gerçekten de müstensihler çok fazla hata yaparak metni okunamaz hale getirirler mi? Bir müstensihin kalın sıradan gelecek tı veya -sad harflerini –te veya peltek se ile yazdığı görülmez. Böyle bir yazım bizlerin metnin veznini bulmasını ne derece zorlaştırır?

O halde müstensihlerin müstensih hataları hangi biçimlerde karşımıza çıkabilir. En önemli ve telafisi zor hata metni eksik yazmadır. Örnek olarak Edirneli Nazmî'nin *Mecma'u'n-nezâ'ir* adlı mecmuasında Celîlî'ye ait aşağıdaki beytin ikinci dizesinde vezin çıkmıyor. Bu beytin *Celîlî Divanı*'nındaki şeklinde “nola”dan sonra [rûchân] kelimesi bulunuyor. Dolayısıyla *Mecma'u'n-nezâ'ir* müstensihi kelimeyi dalgınlıkla atlamış; divanın müstensihi ise beyti eksiksiz yazmıştır.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/6 Fall 2008*

Dürc-i nazm içre dişün vasfın Celîlî dere ider
N'ola [rûchân]¹ bulsa şiri dürr-i meknûn üstine

Celîlî

Yine *Mecma'u'n-nezâ'ir*'de Lâmiî'nin bir beytinin ilk dizesinde eksik olan sözcük; *Lâmiî Divanı* müstensihlerince yazılmıştır.

Arz-ı hüsn idüp çü gönlüm kıldı [yagma]² ol perî
Zâhidâ olsam ' aceb mi beng içmekden berî

Lâmiî

Bazı metinlerde de atıf vavı'nın yazılmadığı görülür. Böyle bir eksiklik müstensihin unutkanlığı değildir. Müstensihler, iki ve ikiden fazla anlamdaş kelime veya sıfat gruplarının arasına atıf vavı koymayabilirler; eksikliği tamamlamayı okuyucuya bırakırlar. Şeb [ü] rûz, şûh [u] şengül ... gibi. Dolayısıyla atıf vavı'nın yazılmaması müstensih hatası sayılamaz. Bu konudaki bir kaç örnek şöyledir:

Anın medhinde şâirler bütün hayretde kalmışdır
Şeb [ü] rûz nâr-ı hecr ile derûnum pür-hayâl oldu

Rıfkî

Nev-arûs-ı saltanat tîg-i gazâ fermân-berün
Birisi mülk-i nikâh [u] birisi mülk-i yemîn

Âşık Çelebi

Bir başka müstensih yanlışı ise Farsça tamlama kurallarıyla ilgilidir. Farsça tamlamalarda ilk sözcük ünsüzle bitiyorsa herhangi bir tamlama işareti konulmaz. Örneğin câm-ı aşk tamlamasında -ı sesi bir harf ile gösterilmez. Ancak kimi metinlerde Farsça tamlama kuralına göre yazılmaması gereken -ye sesinin sürekli yazıldığı görülür. Bazı metinlerde bu yanlışların düzenli olduğundan bile söz edilebilir. Farsça tamlamaların sürekli -ye ile gösterilmesi, müstensihin kopya ettiği metni görmeden, eseri bir başkasının okuması ile kayda geçirdiği olasılığını akla getirmektedir.

¹ Şevkiye Kazan, *Hamidzâde Celîlî ve Gazelleri, Tunca Kortantamer Özel Sayısı II, Turkish Studies*, Ankara 2006, C.II, s.473.

² Hamit Bilen Burmaoğlu, *Lamiî Çelebi Divanı*, Doktora Tezi, Erzurum 1983, s.325.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/6 Fall 2008*

Metin çalışmalarında özellikle vezin ve anlam bulunamayınca genellikle müstensihler suçlanmaktadır. Aslında bu suçlamalar, dinî konulu Arapça metinlerin istinsahı için daha çok geçerli olabilir. Çünkü Arapçada bir harf veya hareke yanlış kelimenin dolayısıyla cümlenin anlamını değiştirebilir ve yanlış anlam insanların yaşamlarında önemli ölçüde gelişmelere neden olabilir. Bu düşüncenin de etkisiyle olacak ki edebî metinlerin müstensihleri de mesnevilerin “Sonuç” bölümünü kendilerine ayrı başlık açarak eleştirmişlerdir.

B. Vezin tam olduğu halde vezin kusuru notu düşülmesi*

şûmus ≠ şümûs
Âftâb-ı nazarın rûyunu görmüş meyden
Yüz sürer çeşme-i hurşîd şûmus-hânelere

Esrâr Dede

C. Vezni Bozan Okumalar

âşık pîr ≠ âşık-ı pîr
Bir nev-cevâna âşık pîr olmak isterin
Bir kâfirin elinde esîr olmak isterin

Behiştî

gurûr-ı rifate ≠ izz [ü] rifate
Erbâb-ı gurûr-ı rifate hergiz tayanma sen
Magrûr olma ragbetüne anlarun inen Behiştî

kerkese ≠ gerekse
Ben ölince olurun sana efendi mâ'il
Zecr-i hicrûnle kerkese beni sen bir mû kıl

Hasan Ziyâ'î

kime et ≠ kem et ; unvânı ≠ unvân
Nahvet [ü] nâzı kime et lutf u kerem eyle şehâ
Lâzım-ı saltanat u şevket ü unvânı ise de

Emrî

* Amacımız, yanlış okuyanları değil; yanlış okumaları göstermek olduğu için bu bölüme alınan beyitlerin yer aldığı çalışmaların künyesi verilmemiştir.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/6 Fall 2008*

koşlama ≠ koşulma

Gözüme karşı her nâ-ehle uyma sen de sultânüm
Koşlama her pelîd ile benüm serv-i hırâmânüm

Hasan Ziyâ'î

nev hat-1 ≠ nev-hat

Nev hat-1 lebünde konmuş hâlün şehâ acebdür
Rûm'a teveccüh itmiş ser-leşker-i Arabdur

Behiştî

sıhhatını ≠ sahtını

Pek gırralanma kûşe-i mihrâb-1 tâ'ata
Aşkın kemân-1 sıhhatını çek Kahramân isen

Şeyh Gâlib

sûz-1 Leylî ≠ söz Leylî-; Mecnûn haste dil ≠ Mecnûn-ı haste-
dil

Sûz-1 Leylîden ki olmaya Mecnûn haste dil
Sanman mizâc alışdura hûr-1 cinân ile

Behiştî

D. Araştırmacılar metne müdahale etmeli midir?

Araştırmacılar, zaman zaman metinlerde unutulmuş bazı yerlere hece, kelime veya kelimeler eklemektedir. Bir sanatçının eserine aradan uzun yıllar geçtikten sonra bir başkasının müdahalesi ne kadar hoş dursa da doğru değildir. Metni hazırlayanın eksikliğe işaret etmesi yeterlidir.

Birazdan vereceğimiz örnekte gazelin beyitleri fâilâtün fâilâtün fâilâtün fâilün veznindedir. Ancak gazelin dördüncü beytinde vezin çıkmamaktadır.

fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün
Gizlü varup kâkülünü her gice oşar menem
Asılacak işler ider düzd-i siyehkâr (?) menem

Hiç meni da'vet idüp yorulmasun sûfî gibi
Pîr-i mugân hâtırını koyup ana dâr menem

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/6 Fall 2008*

Câm-ı cünûn nûş idüben mest ü harâb olduğın
Ta'n iden ebleh delüdüür 'âkıl u hûşyâr menem

Kûyuna kasd itse rakîb uram³ endâmına zahm
Ka'be tarîkında ana mâni' olan hâr menem

Şi'r-i Behiştî'ye hased ehli nice ta'n ide kim
Tîg-ı zebân ile bugün kâtil-i küffâr menem

Araştırmacı, bu problemi “kelime metinde “ururam” şeklinde ise de vezin gereği “uram” şeklinde okundu.” diye bir dipnot koymuşsa da yaptığı değişiklik ile de vezin yine düzelmiyor. Beyte dikkatli bakınca aslında gazelin vezninden ayrı olarak bu beytin Müstefilün Müstefilün Müstefilün Müstefilün vezninde olduğu görülüyor. Dolayısıyla burada yapılması gereken, beytin bu gazele nasıl dahil olduğu ve gerçekten de Behiştî'nin kaleminden çıkıp çıkmadığını belirlemeye çalışmaktır.

Bir başka beyitte, araştırmacı, “bize” sözcüğünden sonra gelen boşluğa “bes” ekleyerek metin tamiri yoluna gidiyor.

Ârzû itmeyelüm vuslatı fûrkat bize [bes]

Cevre kâni' olalum mihr ü vefâdan geçelüm

Behiştî

Bu müdahale gerçekten de şairin söylediği şekil olabilir mi? “Fûrkat bize bes” Divan edebiyatı şairlerinin sık kullandığı bir ifade biçimi değildir. Metne bir ekleme yapılacaksa bunun hem gelenek hem de şairin sözcük dünyası ile uyuşması gerekir. Divanı bu bakış açısıyla taradığımızda şairin “vuslat” ile birlikte “yeğ” kelimesi birlikte kullandığını görüyoruz.

Benüm vuslat şebinden rûzgâr-ı fursatum yegdür

Ki fûrkat havfî çekmekden ümîd-i vuslatum yegdür

Behiştî

³ Hazırlayanın notu: Kelime metinde “ururam” şeklinde ise de vezin gereği bu şekilde okundu.

Dolayısıyla bize kalırsa bu müdahale “bes” değil şairin kelime kadrosu içinde de bulunan “yeğ” tercih edilerekşöyle olabilirdi:

Ârzû itmeyelüm vuslatı fürkat bize [yeg]
Cevre kâni‘ olalum mihr ü vefâdan geçelüm

Behiştî

nümû-dâr-ı ≠ mü-dâr
Gönlüm şikeste kâsesi nümûdâr-ı neş’emin
Bezm-i safâ harâb nedendir neden neden

Esrâr Dede

nice (bin) ‘ıkâb ≠ pençe-i ukkâb
Eger şeh-bâz-ı zülfün tâlib-i sayd u şikâr olsa
Anun her halkasından nice (bin) ‘ıkâb olur peydâ

Mezâkî

Perver ebr-i şeh-süvâr ≠ perver-i ebreş-süvâr
Maârif-perver ebr-i (?) şeh-süvâr-ı fazl u irfânsın
Ki rahş-ı himmetün evvel kademde aldı meydânı

Birî

II. Osmanlı şairlerinin “aruz tasarrufları/tercihleri”

Bu bildiriye “aruz tasarrufları” terimiyle Osmanlı şairlerinin aruz vezninin çıkmasını sağlamak için özellikle Türkçe sözcüklerde hecelerin ses değerlerini değiştirmesi kastedilmektedir. Fars edebiyatında, şairlerin vezni çıkarmak için yaptıkları bu tasarruflar için “ihtiyarat-ı şâirî” terimi kullanılmaktadır⁴.

⁴ Meymenet Mîr Sâdikî, *Vâjenâme-i Hüner-i Şâirî*, Tehran 1385, s. 16. Sirus Şemisâ, *Aşnâyî Bâ Arûz u Kâfiye*, Tehran 1384, s. 53.

A. î, -û, -ân hecesine med verilir mi? Aruz vezni hakkında bilgi veren kaynaklar, î, -û, -ân hecelerine med verilmeyeceği ifade edilir. Oysa uygulamada bu kuralın pek de geçerli olmadığı görülüyor. Divanlarda pek çok örneği görülecek bu konuya Râsih’in “üstüne” redifli şiiri karakteristik bir örnektir. Gazel boyunca “müjgân, peykân ...” kelimelerindeki “ân” heceleri medli okunmak zorundadır.

Süzme çeşmin gelmesün müjgân müjgân üstine
Urma zahm-ı sîneme peykân peykân üstine

Râsih

Cem Sultân’ın “Firengistân” kasidesinin bütün dizelerinde de “-ân” hecesi medli okunmak zorundadır.:

Câm-ı Cem nûş eyle ey Cem bu Frengistândur
Her kulun başına yazılan gelür devrândur

Cem Sultân

B. Son hecesinde uzun ünlü bulunan ve ünsüzle biten kelimenin kendinden sonraki ünlüye ulanmasıyla uzun hecenin kısa okunması.

Kadı Burhaneddîn, “cân, derhor, gîsû, hîç, na’îm, serhoş, yâr...” gibi “uzun ünlülü” kelimelerde; kelimelerin son ünsüzünü yanındaki kelimenin ünlüsüne ulayıp, uzun ünlüyü de zihaf yoluyla kısa okuyarak vezinde “açık hece” sağlıyor:

Cân oldur ≠ ca-nol-dur
Gönül durur yiri yârun zîrâ ki cân oldur
Nigâra ki cân ol ola bu kalb kâlibdür

K.Burhaneddin⁵

hîç açılmaya ≠ hi-ça-çıl-ma-ya
Bilüni büri dilersen ki hayâl olmaya hîç
Açma ağzunu dilersen ki hîç açılmaya râz

K.Burhaneddin⁶

⁵ Ergin, *a.g.e.*, s. 126.

⁶ Ergin, *a.g.e.*, s. 28.

C. Hece sayısının arttırılması

Yeni Pazarlı Vâlî'nin *Hüsn ü Dil* mesnevisinde aslı “ruhsâr” olan kelime, iki nüshada vezne uyması için “ruhusârı” biçiminde harekelenmiştir.

mefûlü mefâilün faûlün
Bir gün Nazar ile Himmet ü Dil
Bâğ-ı Ruhusâr'ı kıldı menzil

Yeni Pazarlı Vâlî⁷**D. Hece sayısının azaltılması****1. Şeddeli kelimelerin şeddesiz okunması.**

evel ≠ evvel
Fasîhî âşinâdur dirdi o gayre evel mümtâz
Ne bâ'is oldı bilmem bezmüme bigânedür şimdi

Fasihî⁸**2. Birden fazla heceye sahip kelimelerde ünlülerin atılarak hece sayısının azaltılması halinde veznin çıktığı örnekler:**

Örneklerde genellikle üç heceli olup birinci ve üçüncü hecesi açık ancak ikinci hecesi kapalı sözcüklerde ikinci hecedeki ünlü atılarak hece sayısı ikiye düşürülmektedir.

bereketi ≠ berketi
Cenâb-ı hazretüne her zamân duâm oldur
Cihâna bereketi mâdâm ki saçar ise nihâl

Hasan Ziyâ'î⁹

içinde ≠ içnde
Şarâb meygede içre müdâm alınmakda
Harâmî-veş kadeh el içinde tutulmakda

Hasan Ziyâ'î¹⁰

⁷ M. Fatih Köksal, *Yenipazarlı Vâlî Hüsn ü Dil*, İstanbul 2003, s. 531.

⁸ Gökalp, *a.g.t.*, s.378.

⁹ Müberra Gürgendereli, *Hasan Ziya'î Hayatı - Eserleri - Sanatı ve Divanı (İnceleme - Metin)*, Ankara 2002, Gürgendereli, 89.

¹⁰ Gürgendereli, *a.g.e.*, 120.

mürvet ≠ mürüvvet
 Şehîd-i tîg-i gamzen olmadır maksûdu uşşâkım
 Odur rûz-ı cezâda iftihâr u mürvete bâ' is

Şâkir¹¹

piriştine ≠ pirş-tine:
 Hüsnvâr nâz u nezâket dahi bilmezse nola
 Sevilür Pirş-tine'nin tâzesi nâ-dân ise de

Piriştineli Nûrî¹²

Mehveşleri dil-keş mi olur [hep] bu kadar kim
 Hoş olmasa ger Piriştine'nin âb u hevâsı

Piriştineli Nûrî¹³

Bu kadar hâlet-i aşk olmaz idi Prştinede
 Böyle nâzende eger olmasa meh-pâreleri

PiriştineliNûrî¹⁴

Vatanım Piriştine cây-ı handân
 Ceyş-i 'adâ ile olmuş vîrân

PiriştineliNûrî¹⁵

erinî ≠ ernî
 Rabbi ernî¹⁶ ol zebân-ı 'aşk idi
 Lî-ma'allâh ol zebân-ı 'aşk idi

Niyazî¹⁷

¹¹ Fatma Dikbaş (Tüysüzoğlu), *Çuhadârzâde Şâkir Dîvânı*, Gazi Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2004, G18/4.

¹² Metin Yıldırım, *Piriştineli Nûrî*, Gazi Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2008, s.2.

¹³ Yıldırım, *a.g.t.*, s.2.

¹⁴ Yıldırım, *a.g.t.*, s.2.

¹⁵ Yıldırım, *a.g.t.*, s.2.

¹⁶ Rabbi ernî: “İbrahim de bir zaman Rabbim, ölüleri nasıl dirilttiğini bana göster! Demişti.”, Bakara Sûresi, âyet 260.

¹⁷ Mustafa Tatcı, *Niyazî Mansumame*, Ankara 1994, s. 230.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
 and History of Turkish or Turkic
 Volume 3/6 Fall 2008*

kerrûbiyân ≠ kerûbiyyân okunmuştur.
 Kerûbiyyân-ı kurbun ‘aks-i emvâc-ı cebîninden
 Hasîr-i âsitâni nev-be-nev tebdîl olur hâlâ

Mekki¹⁸

toğru olmak ≠ toğrolmak
 Bular egri turur togru olmak olmaz
 Eyegü uvanur togrılmak olmaz

Kemal¹⁹

tururam ≠ turram
 Derin önünde dîvâne gedâlar gibi tururam ben
 Hayıf kim oldu bu hâl ile bâbın beklemek zâyi

Hâfız Ulvî²⁰

tutuk ≠ tutk
 Ne rütbe saçı virsem eşk-i çeşmim mihr-i vasl-içün
 Arûs-ı vech-i hüsnün tutk-ı zülfüyle nihân eyler

Şânîzâde²¹

3. Türkçe hecelerde yapılan uzatmalar:

acılıkda
 Kana gark olmuş ola tâcları
 Acılıkda ola muhtâcları

Gelibolulu Mustafa Âli²²

E.Farsça tamlamalardaki -yı sesinin atılması

gonce bî-hâr ≠ gonce-i bî-hâr
 Gül degil mi maksadı âlemde gülzâr isteyen
 Gülsüz elbette kalır kim gonce bî-hâr isteyen²³

¹⁸ Gürçan Karapanlı, *Şeyhülislam Muhammed Mekkî Divanı*, Yüksek Lisans Tezi İstanbul Üniversitesi, İstanbul 2005.

¹⁹ Ülkü Çetinkaya, *Aşk Mesnevilerinde Kadın*, Ankara Üniversitesi, Doktora tezi, Ankara 2008, s. 929.

²⁰ Hâfız Ulvî, *Divan-ı Belâgat-Unvân-ı Hâfız*, İstanbul 1873, s. 108.

²¹ Advîye Rabia Çipiloğlu, *Şânîzâde Atâullah ve Divanı*, Yüksek Lisans Tezi, Boğaziçi Üniversitesi, 2005, s.31.

²² İ. Hakkı Aksoyak, *Gelibolulu Mustafa Âli Tuhfetu'l-uşşâk*, İstanbul 2003, s.157.

²³ Emrî, *Divan*, Bursa 1130, s.3.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
 and History of Turkish or Turkic
 Volume 3/6 Fall 2008*

vâlî velâyet ≠ vâlî-i velâyet
 Penâh-ı memleket püşt-i hilâfet
 Şeh-i gîtîsîtan vâlî velâyet

Derviş Hayalî²⁴

SONUÇ

1. Türk edebiyatında aruz kuralları Arap ve Fars aruz bilgisine dayalıdır. Bugüne kadar aruz vezninin Türk edebiyatındaki uygulamaları üzerine ayrıntılı çalışmalar yapılmamıştır.

2. Bugüne kadar yayınlanmış metinlerdeki vezin sorunları genellikle müstensihlerden değil araştırmacıların metne gereksiz müdahalelerinden veya metni anlayamamalarından kaynaklanmaktadır.

3. Aruz uygulamalarında –ân hecesine med verilmez kuralının çoğu zaman geçerli olmadığı pek çok örnekte gözlemlenmiştir.

4. Kimi örneklerde uzun ünlü ile biten bir kelimenin; ardından gelen ünsüzle başlayan kelimeye ulandığı ve uzun ünlünün kısa okunduğu yani zihaf yapıldığı görülmektedir.

5. Vezin gereği “bezm” gibi tek heceli sözcüklerin “bezm” biçiminde iki heceye çıkarıldığı örnekler de görülmektedir. Bunun yanı sıra Arapça şeddeli sözcüklerde vezin gereğiyle şeddeli sesin tek ses okunduğu böylece iki kapalı hece yerine bir kapalı bir açık hece elde edilebilmektedir.

6. XIV. ve XV. yüzyıl divanlarındaki bazı vezinler daha sonraki yüzyıllarda pek görülmeyebilir. Divanlarda aynı vezinlerin sık sık kullanılması XVI. yüzyıldan sonra daha da netleşir. Ahmed-i Dâî Divanı’nda üç tef’ilelik kısa vezinlerin oranı sonraki divanlarda görülmez. Kadı Burhaneddîn’in gazellerinde kullandığı müfteilün müfteilün müfteilâtün vezni de sonraki yüzyıllarda rağbet görmemiştir. Şehname vezni olarak da bilinen ve daha çok müstakil mesnevilerde kullanılan fa’ülün fa’ülün fa’ülün fa’ül vezni ile de gazeller kaleme alınmıştır . Gelibolulu Mustafa Âlî’nin kullandığı mütefâ’ilâtün mütefâ’ilâtün mütefâ’ilâtün mütefâ’ilâtün vezni de divan edebiyatında hemen hemen hiç kullanılmamış vezinlerdendir.

²⁴ M. Fatih Köksal, *Derviş Hayalî Ravzaü’l-envâr*, İstanbul 2003, s.103.

Örnek olarak *Kadı Burhaneddin Divânı*'nda iki gazelin vezni “müstef'ilün fâ'ilün müstef'ilün fâ'ilün”(G. 791) ve “müstef'ilün fa'ülün müstef'ilün fa'ülün”(G. 687) çıkıyor.

8.Divan edebiyatının Necatî, Bâkî, Fuzulî, Nevî, Nefî, Nedîm ve Şeyh Gâlib gibi belli başlı şairlerinin şiirlerinde vezni bulma noktasında çok fazla zorlukla karşılaşılmaz. Buna karşılık fazla ön plana çıkamayan şairlerin şiirleri aruz bakımından çeşitli “aruz tasarruflarını” barındırır. “Aruz tasarrufları”, şairin şiirinin veznini tutturabilmek için en az iki heceli sözcüklerdeki hecelerin sayısını çeşitli ses olaylarından da yararlanarak bir veya iki hece azaltmasıdır. Bu ses olayı “derilme, büzülme : contraction” olarak adlandırılabilir. Hece azaltmalar, şairin bulunduğu yöreye ait söyleyiş özelliklerine bağlanabileceği gibi sanat gücünün etersizliği ile de yakından ilgilidir. Örnek olarak Piriştineli Nûrî, şiirlerinde şehrinin adını Pi-riş-ti-ne biçiminde 4 hece ile değil Pırş-ti-ne şeklinde 3 heceli okumaya mecbur kılmaktadır. Nûrî'nin bu seçiminde Piriştine sözcüğünün yaşadığı bölgede söyleyiş biçimiyle ilgili olabilir. Diğer şairler için de şiirlerindeki sözcük hazinesinin dar olduğu veya aruz veznini kullanmakta özensiz davrandığını söyleyebiliriz.

9. Divan Edebiyatı ile meşgul olanlar, Osmanlı şairlerini aruz uygulamalarında kitabî bilgilerin yanı sıra ses olayları ile bir şekilde veznin çıkabileceğini göz önünde tutmalıydılar. Ancak hece sayısını azaltmak veznin kesin olarak bulunamadığı hallerde denenmelidir. Aksi takdirde daha fazla okuma yanlışına yol açılabilir.

Sonuç olarak aruz veznini bulamadığımız durumlarda hemen müstensihleri suçlu ilan etmemeliyiz. Bunun yerine veznin çıkmadığı yerleri tam olarak tespit etmeli; müdahalelerimiz varsa dipnotta belirtmeliyiz...“Vezin tutarsız” notu düşmeden önce eski yazılı metinde yanlışlar olabileceğini göz önünde bulundurmalıyız. Araştırmacı, vezin gereği de olsa, metinlere ek ve sözcük ekleyerek müdahale etmemelidir.

Metinleri günümüz Türkçesine aktarırken aruz vezni bakımından daha dikkatli bir biçimde kontrol etmeli; vezni çıkmayan dizelerde şairlerin “aruz tasarrufları/tercihleri” olup olmadığını da göz önünde bulundurmalıyız.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/6 Fall 2008*

KAYNAKÇA

- AKSOYAK, İ. Hakkı, *Gelibolulu Mustafâ Âlî Tuhfetü'l-uşşâk*, İstanbul 2003, s.157.
- BURMAOĞLU, Hamit Bilen, *LamiîÇelebi Divanı*, Doktora Tezi, Erzurum 1983, s.325.
- ÇETİNKAYA, Ülkü, *Aşk Mesnevilerinde Kadın*, Ankara Üniversitesi, Doktora tezi, Ankara 2008, s. 929.
- ÇİPİLOĞLU, Adviye Rabia, *Şânîzâde Atâullah ve Divanı*, Yüksek Lisans Tezi, Boğaziçi Üniversitesi, 2005, s.31.
- DİKBAŞ, Fatma (Tüysüzoğlu), *Çuhadârzâde Şâkir Dîvânı*, Gazi Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2004, G18/4.
- Emrî, *Divan*, Bursa 1130, s.3.
- ERGİN, Muharrem, Kadı Burhaneddin Divanı, İstanbul 1970, s.126.
- GÖKALP, Halûk, Fasihi Divanı: İnceleme-metin, Yüksek Lisans Tezi, Çukurova Üniversitesi, Adana 2001, s. 378.
- GÜRGENDERELİ, Müberra, *Hasan Ziya'i Hayatı - Eserleri - Sanatı ve Divanı (İnceleme - Metin)*, Ankara 2002, s.89.
- Hâfız Ulvî, *Divan-ı Belâgat-Unvân-ı Hâfız*, İstanbul 1873, s. 108.
- KARAPANLI, Gürçan, *Şeyhülislam Muhammed Mekkî Divanı*, Yüksek Lisans Tezi İstanbul Üniversitesi, İstanbul2005.
- KAZAN, Şevkiye, *Hamidîzâde Celîlî ve Gazelleri, Tunca Kortantamer Özel Sayısı II, Turkish Studies*, Ankara 2006, C.II, s.473.
- KÖKSAL, M. Fatih, *Derviş Hayalî Ravzaü'l-envâr*, İstanbul 2003, s.103.
- KÖKSAL, M. Fatih, *Yenipazarlı Vâli Hüsn ü Dil*, İstanbul 2003, s. 531.
- MEYMENET MÎR SÂDIKÎ, *Vâjenâme-i Hüner-i Şâirî*, Tehran 1385, s. 16.
- SİRUS ŞEMİSÂ, *Aşnâyî Bâ Arûz u Kâfiye*, Tehran 1384, s. 53.
- TATCI, Mustafa, *Niyazî Mansurname*, Ankara 1994, s. 230.
- YILDIRIM, Metin, *Pirîştineli Nûrî*, Gazi Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2008, s.2.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/6 Fall 2008*